

ECOLALIA (PSITACISMUL) – UN FLAGEL AL LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Marc GABINSCHI

Institutul de Filologie al AȘM

Autorul constată cu regret că, în ciuda recentelor realizări ale lingvisticii românești care aplică metodele moderne de cercetare, gramatica oficială a limbii române ignorează studiile în care se stabilește natura adevărată a reflexelor infinitivului, a așa-zisului „supin” etc., această atitudine bazându-se nu pe argumente, ci pe aderarea necritică la o veche tradiție.

Cuvinte-cheie: *infinitiv, supin, tradiție, necritic.*

ECHOLALIA OR PSITTACOSIS – A SCOURGE OF THE ROMANIAN LINGUISTICS

The author states with regret that, despite the recent achievements of Romanian linguistics applying modern methods of study, the official grammar of Romanian disregards the researches which establish the real nature of the post-infinitive formations, of what is called „supine” etc., this attitude being based not on arguments, but on uncritical sticking to an old tradition.

Keywords: *infinitive, supine, tradition, noncritical.*

Cele ce urmează sunt unele observații de totalizare pe marginea mai multor cercetări în domeniul sferei limitrofe nominalo-verbale, sferă din care fac parte practonimele (numele de acțiune), dar și infinitivul, gerunziul, „supinul”, participiul și formații congenere. Scopul principal al acestor cercetări a fost identificarea cât mai univocă a formațiilor în cauză, la nivel lingvistic general. De aceea, în cele de mai jos operăm cu noțiunile lor deja identificate, iar deducerea acestora se poate afla din lucrările precedente ale autorului. Mai jos însă ne împărtășim impresia generală despre ceea ce, pe cât am putut concluziona în baza experienței, este un viciu adânc înrădăcinat al cercetării domeniului indicat (deși nu numai)¹, al limbii române.

În esență, mai jos figurează probleme ale gramaticii romanice și în special ale celei românești, probleme de fapt deja rezolvate (și care nici nu au fost greu de rezolvat) în lingvistică, dar ale căror soluții rămân ignorate de româniști, ceea ce schimonosește simțitor închipuirea despre limba română. Este paradoxal faptul că, pe când în general lingvistica română este la nivelul realizărilor de ultimă oră ale lingvisticii mondiale (noțiunile acesteia aplicându-se și la tratarea problemelor în cauză), fenomenele respective, deși prezentate și în termeni foarte moderni, rămân fără o calificare adecvată. Simptomatic este chiar aceea că, în ciuda descrierilor în acești termeni, de obicei lipsesc chiar definițiile formațiilor descrise, ceea ce lasă un câmp larg pentru interpretări subiective și contradictorii, chiar descriindu-se o limbă dată singură, nemaivorbind de planul lingvistic general. Oricum, cu toată necesitatea modernizării descrierilor lingvistice, ele nu dau rezultate satisfăcătoare fără o prealabilă identificare precisă a fenomenelor, realizabilă prin procedee mai simple și mai economice existente de demult. Așa stând lucrurile, situația creată, decât să se explice prin niște dificultăți obiective (care, precum s-a mai menționat, nu sunt dintre cele mai mari) se datorește unui atașament neclintit, greu de justificat în vremea noastră, la aceea că (deși nu se spune, totuși se subînțelege) „așa ne-au învățat la școală”. Adică, la mijloc ar fi nu fapte și argumente, ci un factor psihologic. Altfel spus, e vorba de repetarea unor clișee fără pătrundere în sensul lor, chiar dacă asta contrazice uneori fapte evidente. De aceea, aplicând metaforic unii termeni medicali, am putea spune că ne ciocnim cu ecolalia (sau cu psitacismul). Nu știm dacă între ele există deosebiri în sens strict medical, totuși celor două le este comună repetarea permanentă pe negândite a ceva auzit de la alții. Dată fiind situația existentă demult în lingvistica română, în care argumentele logice nu remediază, ne permitem s-o comparăm cu starea psihică numită prin acești termeni (a căror etimologie conține elemente de metaforă: primul provine de la bine cunoscutul gr. ἠχώ > rom. *ecou*, iar cel de-al doilea de la gr. ψιττακός „papagal”).

Să ne amintim deci de unele clișee ecolalice în chestiune.

¹ În cele de mai jos ilustrăm ca un exemplu de tratare ecolalică doar sfera limitrofă dintre substantiv și verb. Tot așa s-ar putea folosi ca exemplu de ecolalie „articolele” românești: *lui* al numelor proprii masculine și al celor invariabile, cele ordinale *al, a* și *-lea, -a* și cele „pronominale” („posesive”, „genitivale”) *al, a, ai, ale*, despre a căror cu totul altă esență am scris destul, respingând și critica părerii noastre. Această esență adevărată a „articolelor” nu este așa de evidentă ca cea a formațiilor în cauză din sfera limitrofă nominalo-verbală, de aceea a cerut procedee ceva mai complicate. Acum însă, pentru a demonstra ecolalia lingvistică, am ales câteva exemple dintre cele mai evidente ale ei.

Astfel, la multe limbi se aplică demult clișeuul „forme nominale ale verbului” (în română acestea ar fi, precum se știe, infinitivul, gerunziul, „supinul” și participiul). Deci, este vorba de niște formații care ar aparține totodată la două clase ale uneia și aceleiași diviziuni, ceea ce contrazice brusc principiul acesteia. Un element poate să aparțină la o clasă sau la alta ori să nu aparțină la niciuna din ele, dar și să ocupe o poziție intermediară între ele (formând în acest fel tot o clasă), însă nu poate să aparțină la două clase diferite totodată. În locul împărțirii alogice a formelor verbale în cele „nominale” și altele se aplică cu succes împărțirea lor noncontradictorie în forme predicative (cele ce pot fi numai mijloace de predicare), altfel spus, predicatori verbali, și cele nepredicative (nepredicatori verbali), la care sunt clasate așa-zisele „forme nominale ale verbului”.

Câteodată acestei diviziuni a formelor verbale i se preferă cea în forme personale și cele impersonale, ceea ce, desigur, este mai logic decât relevarea „formelor nominale ale verbului”, dar cuprinde un volum mai restrâns al obiectului decât împărțirea în predicatori și nepredicatori. De exemplu, în unele limbi slave, formelor „nominale” li se opun și cele ce nu disting persoanele la trecut și la condițional: cf. rus. *Я/Ты/Он пришел* sau *пришел бы*. Iar în unele stiluri ale vorbirii ruse formele de trecut nu exprimă nici persoana, nici numărul: de ex.: *Он уже одевши(сь), Они опять опоздали*. Împărțirea nu e împiedicată de aceea că predicarea se poate exprima câteodată și prin nepredicatori (cf. *Фос!* sau rus *Дождь!*), însă predicatori sunt formele care o exprimă numai pe aceasta. Totodată, personale sunt formele „nominale” ale verbului unor limbi, anume infinitivul și gerunziul reflexive romanice.

În acest caz ne ciocnim cu un clișeu ecolalic. Precum știm, infinitivul multor limbi e calificat ca formă invariabilă în anumite categorii morfologice, între care se indică de regulă persoana și numărul. Pentru unele limbi, cum sunt cele slave, albaneza ghegă (dar și latina, dacă operăm numai cu formele sintetice ale infinitivului ei), aceasta e drept, însă clișeuul se aplică și la limbile romanice, în care orice infinitiv exprimă sintetic diateza activă sau reflexivă, iar la aceasta și persoana și numărul: cf. rom. *a face – a mă face, a te face, a se face, a ne face, a vă face*, dar și, spre deosebire de alte limbi romanice, în românește le exprimă și la reflexivul oblic, ca în *a face – a-mi face, a-ți face* etc.² Extrem de consecvente în această privință sunt unele graiuri spaniole și limba sefardă, în care numerele la infinitivul (ca și la gerunziul) reflexiv se disting și la persoana a treia: cf. sef. (*f)azerse – (f)azersen*, ca și (*f)azyendo-se – (f)azyendo-sen*.

Încă un exemplu de alogism ecolalic este așa-zisul „infinitiv lung” al românei. Afirmându-se așa, se ignorează cerința definițiilor univoce ale părților de vorbire (ale claselor de cuvinte) și a subîmpărțirilor lor, cerință conform căreia infinitivul ține numai de verb. Însă, „infinitivul lung” român exprimă (prin schimbare, acord și transmitere) toate categoriile substantivale, prin urmare este substantiv. El nu posedă nici acele însușiri verbale care coexistă cu calitatea substantivală la practonimele unor limbi (cf., de exemplu, tranzitivitatea și uzul absolut la practonimele macedonene în *-ње*, aceleași însușiri la substantivalele infinitivelor sud-romanice, care disting diateza, dar și persoana și numărul la reflexiv; cf. și distincția de aspecte și, mai rar, de diateze la practonimele unor limbi slave). Totuși, și în cele mai moderne lucrări românistice tipul *facere* e mereu prezentat ca „infinitiv” lung (atitudine care încurcă și sincronia cu diacronia, dar și verbalitatea cu substantivitatea, substantivarea cu postsubstantivarea).

La rândul său, această concepție a găsit o evoluție ulterioară în teoria lui I. Diaconescu, conform căreia infinitivul românesc ar avea două „valori”³: una verbală, ca în *a face*, și alta substantivală, ca în *facere*. Ce ar fi în acest caz însuși infinitivul, adică de care clasă de cuvinte ar ține, nu se poate afla. Se subînțelege deci că infinitivul ar fi ceva supraclasia, dar, dacă ne conducem nu de originea lui, ci doar de pură sincronie a practonimelor în *-re*, atunci din aceeași supraclasă de cuvinte ar trebui să facă parte, după această logică, și practonimele de alte tipuri formative, ca cele omoparticiale („supine”), cele în *-iș, -tură, -eală*, cele retroformate ș.a. Care ar fi avantajele acestei concepții, e foarte greu de spus. Și dacă, de exemplu, din aromână infinitivul singur (adică, în „valoarea” verbală) a dispărut complet, iar substantivatul lui (adică „valoarea” substantivală) s-a păstrat, cum să aflăm dacă aromâna are infinitiv sau nu are?

² Aici nu motivăm părerea (pe care în genere o susținem) demult existentă, conform căreia „pronumele scurte (atone, conjuncte)” nu sunt ceea ce se declară după tradiție, ci exponenți obiectivali ai formelor verbale, numărul cărora, inclusiv al celor de infinitiv, se dovedește a fi cu mult mai mare, decât cel din gramaticile oficiale: cf. morfocomplexe ca *a-l face, a o face, a-i face, a le face, a mi-l face, a ți-o face* ș.a.m.d. (despre statutul real al acestor „pronume” ca exponenți obiectivali ai logoformelor care le includ am scris nu o dată, aducând mai multe argumente).

³ De notat că în genere cuvântul „valoare” are în lingvistica română un sens foarte dilatabil, servind așa pentru camuflarea incapacității de a califica lucrurile univoc. „Valoare” se denumește la nevoie și calitatea proprie a unei formații, și o însușire a ei, și rolul ei în poziție, și sinonimia cu altceva ș.a., efectul obiectiv fiind încreșterea tabloului existent.

O sferă contiguă caracterizată după o lungă tradiție românică prin clișee ecolalice este cea a așa-zisului „supin”, entitate imposibil de definit câtuși de univoc. Ea cuprinde cel puțin șase formații diferite, care pot fi definite strict doar aparte.

Una din acestea e prezentată de practonimele omoparticiale care disting (prin schimbare, acord sau transmitere) tot complexul categorial substantival (fără să manifeste nici chiar acele însușiri verbale care sunt posibile la practonimele din unele limbi, a se vedea mai sus). E vorba de substantive din anumite grupuri semantice, ca denumiri de sunete (de ex., *plâns, lătrat, hodorogit*), de procese de muncă tradiționale (de ex., *săpat, cules, strâns*) și a unor alte acțiuni demult cunoscute (de ex., *scris, citit, mers*). În româna veche însă numărul acestor practonime era cu mult mai mare, fiind obișnuite, de ex., *venit, plecat, dat, luat, intrat, ales, chemat* ș.a., multe din aceste nume continuând chiar practonime concrete de declinarea a IV-a latină, de ex., *exitus – ieșit, factus – fapt, fricatus – frecat, latratus – lătrat, risus – râs, suctus – supt, tonsus – tuns* ș.a. După același model s-au format și multe alte practonime, inclusiv de origine nelatină, de ex., *boronit, plivit, prășit* ș.a. Deci, cel mai natural este a vedea în acest tip de substantive continuarea celui latin. Totuși, în ultima vreme s-a răspândit clișeuul „supin substantivat”, aplicat la ceea ce nu a fost niciodată altceva decât substantive, deci nu a putut să se substantiveze. Totodată, amintim că supine în latină nu erau substantivele în *-tus/-sus* în întreaga lor paradigmă, ci doar formele lor de acuzativ în *-tum/-sum* (tranzitive) și cele de ablativ în *-tu/-su*. Dar cum s-ar fi putut substantiva aceste forme este imposibil de aflat de la cei ce operează cu „supinul substantivat”. Prin urmare, și acest clișeu, la modă acum și repetat între termeni moderni, dar denotând în fond ceva inexistent, este tot o manifestare de ecolalie. Ca să-l justifice, respectivii trebuie să arate, cel puțin la nivel de ipoteză, cum s-a putut substantiva supinul (latin sau cel român, a se vedea mai jos).

Cealaltă ipostază a „supinului” român este aceea pentru care putem rezerva denumirea, acesta denotând prin ea „prepozitiv cu recțiune verbală a omonimului participiului”, de ex., ca în *de făcut, la făcut, pentru făcut* (+ obiect direct). Este o formație paraverbală (nici nominală, nici verbală), deoarece prepozițiile nedeseantizate (ca în *plasă de prins pește*) nu permit să vedem aici forme verbale, iar tranzitivitatea exclude distincția categoriilor substantivale (prin schimbare, acord sau transmitere), deci exclude substantivitatea. Această tranzitivitate însă este posibilă numai pe lângă prepoziție (altfel am avea pur și simplu substantiv, ca în *prinsul de pește* sau *prinsul peștelui*), ceea ce înseamnă că supinul substantivat s-ar forma numaidecât de la prepozitive. Însă așa ceva nu există.

O excepție constituie câteva gerundive de formare proprie, ca *demâncat, deimbrăcat, deincălțat*, ca și cele formate după pilda lor, imitându-se termenii matematici apusei, *descăzut, deînmulțit, deîmpărțit*, dar tocmai acestea nu figurează ca „supine substantivate”. Prin urmare, căutat și pe teren român, „supinul substantivat” este tot o ficție, iar repetarea acestui clișeu apare tot ca un exemplu de ecolalie.

Ipostaza următoare a „supinului” român este tipul *de făcut* cu *de* deprepoziționalizat, deci formând cu omonimul desinenței participiale confixul de tipul *de...ut*. Toate însușirile acestui *de făcut* demonstrează calitatea lui pur verbală, anume – cea infinitivală. Această calitate a lui am demonstrat-o în multe lucrări, la care trimitem cititorul. Exemplificăm cele deja spuse nu o dată prin unele cazuri tipice, încă necanonizate, dar de acum obișnuite, ca *Trebuie de făcut, Se poate de făcut, De făcut (nu) pot, Cum de făcut?, de mai făcut, ca de făcut* ș.a., dar și distincția sporadică a diatezelor (ca în *de te făcut*) și a obiectelor nereflexive (ca în *de-l făcut, de-o făcut, de-i făcut*), ceea ce demonstrează ieșirea verbalității infinitivului nou din cadrul minimumului necesar al ei.

De data aceasta, ecolalia gramaticii oficiale se manifestă în mod negativ, adică prin trecerea sub tăcere absolută a acestui fenomen (prețios pentru lingvistica generală și observabilă în primele lui simptome în română deja în secolul XVII).

De ipostaza aceasta a „supinului” este uneori greu de deosebit gerundivul ce arată tot ca *de făcut*, dar cu *de* marcând necesitatea pasivă tocmai pe lângă omonimele participiului, nu la alte practonime, iar verbele tranzitive neputând avea aici obiect direct. Deci, s-ar părea că e același caz ca și cel al infinitivului englez în construcții ca *words to learn* „cuvinte de învățat” (cf. rom. veche *A prăvi era aievea și pedeapsa și stângerea casei lui Vasile vodă* – M.Costin, iar acum în poezie *Da mai avem licori a soarbe* – I.Palladi). Totuși, între infinitivul secundar și gerundiv în română există și deosebiri formale, deși rar manifestate: cf. locul cliticului *mai*, în obișnuitul *Trebuie de mai văzut* (infinitiv) și *Unde-i mai de îndurat ocara* (L.Lari) sau *lucrul cel mai de ținut minte* (L.Botnaru), unde avem gerundive. De notat plasarea lui *mai* aici ca la adjective de orice formație, ceea ce confirmă caracterul gerundival al lui *de făcut* în cauză, format în cadrul paradigmei interclasiale (ca și participiul și ca gerundivul latin, un fel de participiu și el), pe când la *de mai făcut* topica este ca la *a mai face*.

Recent, ca încă o ipostază a „supinului” în gramatici și manuale, a fost introdus tipul de adjective imperformative (cele denotând incapacitatea pasivă) ca *de netrecut*. Ele nu sunt (cu rare excepții, ca în *de găsit – de negăsit*) negații ale gerundivelor, fiindcă acestea denotă necesitatea pasivă. Sensul formantului *de ne...P* (P simbolizând omonimul desinenței participiale) nefiind suma sensurilor părților lui componente, acest *de ne...P* este un morfem unic, anume – confix, deci, nu prefix și sufix, ca în tipul sinonim *incomparabil*, în care *in-* neagă sensul lui *-abil* de capacitate (nu de necesitate), fără a-l schimba. În afară de aceasta, tipul *de netrecut* nu face parte dintr-o paradigmă interclasială cu verbul, deoarece nu se formează de la orice verb tranzitiv, ci numai pe alese: el nu s-a format de la multe verbe dintre cele mai frecvente, de ex., *a da, a lua, a mânca, a bea, a vedea, a auzi* ș.a. Asta înseamnă că *de netrecut* este un tip (deși rar ca tipologie) de adjective deverbative, al cărui loc este între acestea (sufixale ca structură). Plasarea lui la „supin”, care se dă printre formele verbale, este o evidentă absurditate (care de altfel nu era proprie gramaticilor mai vechi), exemple a aceea cum uneori goana după noutate ca scop în sine duce la efectul contrar celui dorit.

Încă o ipostază a „supinului”, introdusă în gramatici în evidentă contradicție cu teza prezenței obligatorii pe lângă sau în (asta din gramatici e greu de aflat) „supin” a prepoziției, este omonimul participiului, invariabil de pe lângă câteva verbe de necesitate, ca în *trebuie /se cere /merită /se cuvine* + complementul perfectului compus al verbelor de regulă intransitive, de ex., *Trebuie alergat*. Dat fiind numărul limitat de contexte al acestor „participii”, incapabile de funcții adjectivale, este rațional să vedem în ele altceva decât celelalte „supine”. Cea mai potrivită calificare pare a fi aici „necesitativ” (termen deja existent în lingvistică). De notat uzul lui rar în Moldova, unde i se preferă tipul mai universal *de făcut*.

Așadar, precum vedem, „supinul” românesc este un conglomerat de formații calitativ diferite, cărora nu li se poate da o definiție comună câtuși de consistentă. Alogismul operării cu acest „supin” este evident (chiar dacă se camuflează acum prin termeni moderni și ultramoderni). Prin urmare, păstrarea „supinului”, așa cum este în gramatica limbii române, nu se explică prin vreo argumentare rațională, ci printr-o adânc înrădăcinată inerție psihică. Altfel spus, este un caz pronunțat de ecolalie (sau de psitacism) în lingvistică⁴.

În sfârșit, în ultimii ani, când a apărut împărțirea substantivelor și a formelor verbale în „prototipice” și „periferice”, de exemplu, practonimele se declară ca fiind periferia clasei substantivelor și totodată intermediare dintre substantiv și verb. Aceasta contrazice nu doar faptele de limbă, ci și însăși logica în general: periferia a ceva prin însăși esența sa se situează înăuntrul clasei, opunându-se doar centrului ei, nu clasei ca atare, pe când ceea ce este intermediar dintre clase se găsește în afara lor. Alogismul se datorește ignorării aceluși fapt că substantive sunt nu numai „prototipicele” denumiri de corpuri fizice, iar de verb țin nu numai „prototipicele” forme predicative. Cauza acestui alogism este în ultimă analiză ignorarea necesității de a se porni de la definițiile lingvistice generale ale substantivului, ale verbului și ale altor clase de cuvinte. Dar și această confuzie între periferia unei clase de elemente și zona intermediară din afara ei, prezentată acum în termeni moderni, se repetă și ea în mod ecolalic.

Deci, precum vedem, ecolalia (psitacismul), adânc înrădăcinată în descrierea limbii române, nu doar se păstrează, ci și câștigă poziții noi.

Prezentat la 30.09.2014

⁴ Nu ne mai adâncim în tema (tratată de noi nu o dată amănunțit) a așa-ziselor „articole” pronominale, genitvale, posesive, care, precum am mai spus, în realitate nu sunt articole, ci semiconfixe extralomorfe (ca în *al doilea, a doua*) la ordinale, și alomorfe poziționale ale lui Ø (ca în *al/a/ai/ale omului/casei*) la genitiv. Articolul este exponentul (fie și deseori cumulativ cu altceva) a categoriei determinării. Indiferent față de ea, un element nu este articol. Găsirea lui în asemenea elemente este, în cazul românei, tot manifestarea unei vechi ecolalii.